

HISTORICKO-PEDAGOGICKÉ DIELO PETRA VAJCIKA

Vladimír Michalička

Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave

K významným historikom školstva a pedagogiky na Slovensku v povojnovom období patrili univerzitný profesor ThDr. et PhDr. Peter Vajcik (1902 až 1985).¹ Jeho život a die- lo boli rámcovo zhodnotené zatiaľ len v encyklopedických heslách, v jubilejných článkoch a v nekrológoch, ktoré uverejnili naše pedagogické časopisy, predovšetkým *Jednotná škola* a *Pedagogika*. Preto sa táto štúdia zameriava najmä na zhodnotenie prínosu jeho bohatej historicko-pedagogickej tvorby.

Vedecké dielo Petra Vajcika nie je svojím rozsahom príliš veľké, ale obsahovo predstavuje závažný príspevok k dejinám slovenského školstva a pedagogiky. Súpis prác zostavený autorom zachytáva presne 100 bibliografických jednotiek.²

Prvými publikovanými prácami Petra Vajcika boli básnické prvotiny poznačené subjektívnym lyrizmom a náboženskou mystikou a uverejnil ich pod rôznymi pseudonymami. Ako vysokoškolský študent uverejnil v roku 1924 v Zborníku Spolku profesorov Slovákov historicko-teologicky ladenú štúdiu *Záhada duše v monizme a dualizme*, na ktorú v tridsiatych rokoch nadviazal ďalšími kratšími štúdiami a recenziami z oblasti teológie, dejín filozofie a všeobecnej histórie. Sporadicky sa k týmto tematickým okruhom vracal až do roku 1945.

V polovici tridsiatych rokov Peter Vajcik nadviazal úzku spoluprácu s prof. dr. Jura- jom Čečetkom a prof. dr. Josefom Hendrichom, ktorí ho už v ďalšej výskumnej práci orientovali na pedagogické a historicko-pedagogické otázky. Dôkladná vedecká príprava, znalosť živých a klasických jazykov i znalosť cirkevnej histórie boli ideálnym predpokla- dom na Vajcikov výskum starších dejín slovenského školstva a pedagogiky.

Do začiatku štyridsiatych rokov uverejnil z tejto oblasti len drobnejšie recenzie a články, ako prvá bola publikovaná anotácia Hreblayovej práce *Dejiny rk. ľudového školstva v Banskej Bystrici*, a to v *Pedagogickom* zborníku v roku 1939.³ Možnosť

publikovať na stránkach vtedy najautoritatívnejšieho slovenského pedagogického časopisu, ako aj ročný pobyt v Martine, kde mal možnosť študovať originálne dokumenty v archíve Matice slovenskej, prehľadili u Petra Vajcika túto historicko-pedagogickú orientáciu a špecializáciu na konkrétne vedecké otázky. Už v štyridsiatych rokoch mal načrtnutú pomerne jasnú koncepciu a postupne aj realizoval myšlienku spracovania prehľadných dejín školstva na Slovensku. „Prácu dokončím ešte v prázdninách. Prof. Čečetka chce uverejniť začiatky v Pedagogickom zborníku a potom požiadať Martin, aby ju vydal knižne (v Knižnici pedagogickej). Dúfam, že sa mu podarí získať Maticu a takto by mohla kniha byť už aj na vianočnom trhu. Téma je: Dejiny školstva na Slovensku.“⁴ To dokladá, že na rozdiel od Čečetkovej publikácie *Zo slovenskej pedagogiky* (Martin, 1940) Vajcik už neuvážoval v tomto literárnom projekte len o „kapitolách“ či „portrétoch“, ale o ucelenejšej a širšie poňatej práci viac-menej syntetického charakteru, ktorá by podrobnejšie a súvislejšie analyzovala vývoj školstva na Slovensku od 12. storočia až po obdobie vrcholiacej maďarizácie v 19. storočí. Uvedená práca síce napokon nevyšla knižne, ale podstatná časť rukopisu bola zverejnená na pokračovanie v Pedagogickom zborníku v roku 1943, a potom v roku 1947 v rozsahu asi 110 časopiseckých strán. Autor v nej uplatnil prevažne literárnu metódu, pričom sa opieral o starších maďarských autorov, Čečetkove práce, ale z textu badať aj dôkladnejšiu znalosť slovenskej pedagogickej tvorby, viacerých školsko-pedagogických dokumentov a archívnych materiálov. Preto mohol Vajcik dospieť i k vlastným hodnotiacim záverom s trvalejšou platnosťou. Tieto skutočnosti zároveň silne oslabuje predpoklad Jozefa Máteja, že Peter Vajcik pripravoval zmienený text pre plánovanú Slovenskú vlastivedu, ale po zastavení jej vydávania ostal v rukopise.⁵

Podstatnejšie pokročil Peter Vajcik vo výskume raného obdobia slovenského školstva v povojnovom období, keď na základe široko založeného heuristického výskumu v domácich i zahraničných archívoch (najmä cirkevných) a historických knižniciach spracoval najstaršie pramenné dokumenty o školstve na Slovensku v 16. storočí, preložil ich (za pomoci manželky, dr. Jarmily Vajcikovej), opatril priliehavým komentárom a úvodnou štúdiou. Práca vyšla v roku 1955 vo vydavateľstve SAV pod názvom *Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v 16. storočí*. Publikované recenzie veľmi pozitívne prijali toto Vajcikovo vedecké dielo. Ľudovít Bakoš v *Jednotnej škole* oceňuje prakticky všetky stránky Vajcikovej práce⁶. Vladimír Václavík v časopise *Za socialistickú školu* ju pokladá za závažný prínos aj pre poznanie slovenských kultúrnych dejín, pripisuje jej teda širší význam.⁷ Peter Ratkoš v *Historickom časopise* upozorňuje aj na niektoré metodické nedostatky v spracovaní a v narábaní s historickým prameňom, čo však podľa recenzenta neznehodnotilo celkový obraz diela.⁸ Najzasvätenejšie recenzoval Vajcikovu prácu Juraj Čečetka, keď v *Pedagogike* zdôraznil, že autor sa sústredil na menej známe dokumenty a dokumenty miest, na ktoré sa dovtedy v historickom bádani neprávom zabúdalo, čo má širší vedecký, nielen knižno-edičný význam.⁹ Dodávame, že vo Vajcikovej práci, resp. v úvodnej štúdií a v poznámkach neprevládol historizujúci prístup k problematike, ale výrazne sa uplatnil historicko-pedagogický princíp, čo umožňovalo autorovi všestranne analyzovať pedagogické reálie kontextu doby, utvoriť z nich celistvý obraz o organizácii, náplni a živote školy na Slovensku v 16. storočí. Vajcikovo dielo vôbec a osobitne práca

Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v 16. storočí pomáhali v päťdesiatych rokoch upevňovať prestíž historicko-pedagogického bádania na Slovensku.

Súhrnné state syntetizujúceho charakteru o jednotlivých obdobiach vývoja dejín školstva a pedagogiky na Slovensku spracoval Peter Vajcik v niekoľkých vysokoškolských učebniciach a vysokoškolských študijných textoch, ktoré sa doteraz úspešne využívajú v príprave učiteľov a ich spracovanie bezprostredne korešpondovalo s Vajcikovou pedagogickou činnosťou. V skriptách Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku do prvej svetovej vojny, u nás prvých určených na prípravu učiteľov (v spoluautorstve s Jurajom Čečetkom), spracoval rozsiahlejšie kapitoly o najstaršom slovenskom školstve. V Dejinnách pedagogiky (J. Váňa a kol.) z roku 1956 (a v ďalších rozšírených vydaniach tejto učebnice) spracoval školsko-pedagogickú problematiku na Slovensku (najstaršie dejiny, obdobie národného obrodzenia a obdobie druhej polovice 19. storočia) a približne v rovnakom rozsahu a obsahu spracoval kapitoly aj v ďalších dvoch vysokoškolských učebniciach a študijných textoch: SCHUBERT, J. – MÁTEJ, J. – VAJCIK, P.: Vybrané kapitoly z dejín školstva a pedagogiky na Slovensku (Bratislava : UK, 1981) a MÁTEJ, J. a kol.: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky (Bratislava : SPN, 1976).

Ako osobitnú tému spracoval na základe vlastného predchádzajúceho štúdia problematiku vývoja stredného školstva na Slovensku. Kým v Pedagogickom zborníku v roku 1949¹⁰ podrobnejšie pátral po koreňoch procesu vyčleňovania, resp. špecifikovania stredoškolského vzdelávania v systéme vtedajších mestských latinských škôl, v štúdiu v Sborníku Spolku profesorov Slovákov z rokov 1943-44¹¹ sa zasa orientoval na súveku problematiku stredného školstva najmä po vzniku ČSR a za Slovenského štátu, ktorú dokumentoval viacerými prehľadmi a štatistickými údajmi.

V oficiálnom životopise z roku 1972 Peter Vajcik uvádza, že spracoval a publikoval aj rozsiahlejšiu štúdiu o dejinách odborného školstva na Slovensku, ale túto prácu sa nám nepodarilo pri zostavovaní autorovej bibliografie identifikovať.¹²

Na veľmi dôkladnom rozbere archívnych materiálov a dobovej historickej literatúre sú postavené aj výsledky bádania o Collégiu oeconomicu v Senci z 18. storočia a najstaršom slovenskom pedagogickom dokumente späťom s menom Leonarda Stöckela, ktoré uverejnil Peter Vajcik v Jednotnej škole v roku 1982, resp. 1954.¹³ Tie zostávajú dodnes najpresnejšími informáciami a hodnoteniami o týchto historicko-pedagogických témach. Prvá z uvedených štúdií je zároveň posledným publikovaným dielom Petra Vajcika.

Všeobecnejšie a širšie sú koncipované Vajcikove príspevky v zborníkových štúdiách o nižšom školstve na Slovensku v 15. a 16. storočí, Ratio educationis v pláne právnického štúdia (bola uverejnená v nemeckom jazyku), o Znievskom gymnázii, vysokoškolskom vzdelávaní na Slovensku pred založením Univerzity Komenského, v ktorých prakticky vychádza zo známych poznatkov, prípadne v nich štylisticky obmieňa predtým publikované materiály a výsledky vlastných historických bádanií.

Rozsiahlejšia sa javí vo Vajcikovom historicko-pedagogickom diele komeniologickej problematika. Prvý príspevok o našom najvýznamnejšom pedagogickom mysliteľovi J. A. Komenskom pod názvom J. A. Komenský a Slovensko uverejnil v Sborníku Spolku profesorov Slovákov v ročníku 1941/1942. Autor si týmto príspevkom pripomenul 350. výročie narodenia J. A. Komenského, a to v období, ktoré nebolo z národných a ná-

boženských dôvodov naklonené takejto spomienke. Závažná je aj Vajcikova štúdia z roku 1957 Spoločenské náhľady J. A. Komenského, ktorou uvádza súbor jeho spoločensko-kritických prác. Vo vzťahu k slovenským pedagogickým reáliám obohatil Peter Vajcik komeniologickú tvorbu o ďalšie (hoci nie rozhodujúce) nové údaje a poznatky vyplývajúce z kontextu jeho predchádzajúcich štúdií v archívoch a historických knižniciach. V komeniológii sa systematicky venoval aj spoločenským názorom Komenského a ich súvisu s formovaním pokrokového pedagogického systému. Postrehol trvalý význam Komenského, moment, z ktorého možno vyvodit' skutočné historické poučenie.¹⁴

Nemožno bez zmienky obísť ani ďalšie väčšie Vajcikove práce: úvodné štúdie k výberom z pedagogického diela R. Owena a J. H. Pestalozziho, ako aj ďalšie popularizačné a informatívne články o významnejších postavách dejín svetovej i domácej pedagogiky. Tie však v porovnaní s hlavnými vedeckými prácami zostávajú – len vedľajšími produktmi Vajcikovej publikačnej činnosti.

Na tomto mieste nemožno aspoň poznámkou nepripomenúť Vajcikovu autorskú účasť na tvorbe veľkých kolektívnych diel kartografického a encyklopedického charakteru – bol spoluautorom Atlasu československých dejín i členom autorského kolektívu Encyklopédie Slovenska a Pedagogickej encyklopédie Slovenska, do ktorých prispel desiatkami hesiel z dejín školstva a pedagogiky a túto problematiku spracoval aj pre ďalšie významné dielo Vlastivedný slovník obcí na Slovensku.

Tvorivý profil Petra Vajcika by nebol úplný, keby sme sa aspoň v krátkosti nezmienili o jeho aktivite v oblasti pedagogickej metodológie. Venoval sa jej jednak ako prednášateľ na FiF UK a VŠE v príprave učiteľov a vedeckých pracovníkov a jednak ako teoretik.

V roku 1963 pripravil pre potreby učiteľov návodnú publikáciu Pedagogické skúmanie a pedagogický denník (Bratislava : SPN, 1963), ktorá vyšla v roku 1967 aj v maďarskej mutácii. Kým táto práca mala zámer poskytnúť praktický návod, ako diagnostikovať rôzne výchovné situácie v práci učiteľa, ďalšia príručka Úvod do metodológie vied a metodológie pedagogiky (Bratislava : VŠE, 1969) bola študijnou príručkou pre poslucháčov učiteľského štúdia s prehľadom základných téz metodológie a pedagogickej metodológie. Peter Vajcik je autorom ešte niekoľkých štúdií, v ktorých sa vracal k problémom súvisiacim s pedagogickou metodológiou.

Historicko-pedagogické dielo Petra Vajcika, hoci je len súčasťou širšieho teologického, filozofického, historického i pedagogického literárneho odkazu, predstavuje bezpochyby jeho najrozsiahlejšiu a najhodnotnejšiu časť. Znamená v slovenských podmienkach úspešný pokus o realizovanie koncepcie prehľadných dejín slovenského školstva od najstarších čias až po koniec 19. storočia z oblasti najstarších dejín slovenského školstva, hodnotný a dodnes plodný pokus o striktnú vedeckú edíciu prvých archívnych dokumentov, poskytujúcich objektívny obraz o vysokej úrovni a bohatom živote slovenských mestských škôl v 16. storočí. Peter Vajcik je autorom aj ďalších významných statí, ktoré organicky nadväzujú na jeho hlavné výskumné práce a ktoré sú dodnes nezastupiteľnou oporou v historicko-pedagogickom bádani slovenskej minulosti.

Svojimi historicko-pedagogickými prácami nám poskytol ucelený a objektívny obraz o najstaršom slovenskom školstve, ktoré bolo významnou súčasťou stredovekej vzde-

lanosti 16. storočia v stredoeurópskom regióne, o jeho organizácii, náplni práce a vývojových tendenciách. Závažným momentom vedeckého historicko-pedagogického odkazu Petra Vajcika je, že jeho literárna pozostalosť a mimoriadne hodnotné kópie vzácných cirkevno-školských dokumentov a materiálov sú uchované v Múzeu školstva a pedagogiky na Slovensku. Aj to je zárukou, že bude možné naň nadviazať a ďalej ho rozvíjať.¹⁵

Literatúra

- ¹ Podrobné biografické údaje pozri: MÁTEJ, J.: Za profesorom dr. Petrom Vajcikom. *Jednotná škola*, roč.37, 1985, č. 9, s. 850-853.
- ² MICHALIČKA, V.: *Peter Vajcík 1902-1985*. Banská Bystrica : ŠVK, 1989. 22 s.
- ³ VAJCIK, P.: Anton Hreblay: Dejiny rk. ľudového školstva v Banskej Bystrici. *Pedagogický zborník*, roč. 6, 1939, č. 2, s. 82.
- ⁴ *Z listu Petra Vajcika Antonovi Baníkovi*. Datovaný v Banskej Bystrici 5. júla 1943. LAMS Martin, č. 132 P 45, nestr.
- ⁵ MÁTEJ, J.: Prof. dr. Peter Vajcík 75-ročný. *Jednotná škola*, roč. 29, 1977, č. 5, s. 466-469.
- ⁶ *Jednotná škola*, roč. 11, 1956, č. 1, s. 113-115.
- ⁷ *Za socialistickú školu*, roč. 4, 1955, č. 12, s. 765.
- ⁸ *Historický časopis*, roč. 4, 1956, č. 4, s. 118.
- ⁹ *Pedagogika*, roč. 6, 1956, č. 1, s. 114-116.
- ¹⁰ *Pedagogický zborník*, roč. 14, 1949, č. 2, s. 28-37; č. 3-4, s. 39-47.
- ¹¹ *Sborník Spolku profesorov Slovákov*, roč. 23, 1943/44, č. 7, s. 140-148.
- ¹² *Životopis Petra Vajcika z 15. mája 1972*. Osobný spis Petra Vajcika. Bratislava : Archív FiF UK, Gondova 2, nestr., bez sign.
- ¹³ *Jednotná škola*, roč. 34, 1982, č. 5, s. 447-461; *Jednotná škola*, roč. 9, 1959, č. 4, s. 499
- ¹⁴ MICHALIČKA, V.: Komeniologické dielo Petra Vajcika. *Studia comeniana et historica*, roč. 20, 1990, č. 42, s.118.
- ¹⁵ Štúdia je upravenou verziou príspevku z *Pedagogickej revue*, roč. 43, 1991, č. 9, s. 696-702.

Summary

Educational historical works of Peter Vajcík

Vladimír Michalička

Peter Vajcík was a significant Slovak historian of pedagogy and schools. His main historical book had been devoted to The School System in Slovakia in the 16th Century. He also had written several historical studies in Slovak professional journals which concern particular topics of historical views, including study of pedagogical conceptions of Jan Amos Comenius. Vajcík's historical works helped to emancipate the Slovak historiography of education and pedagogy after the Second World War. They retained very relevant deal of historical knowledge.